

Looduslike pühapaikade inventuur arhiiviallikate põhjal Pärnumaa kihelkondades, mida läbib Rail Balticu trassikoridor: Pärnu-Jaagupi kihelkond

Pärnumaa

Aruanne

Töö nr: 20020MT1

Tartu 2020-24

Tööd on rahastanud Keskkonnainvesteeringute Keskus ja Muinsuskaitseamet

KESKKONNAINVESTEERINGUTE
KESKUS

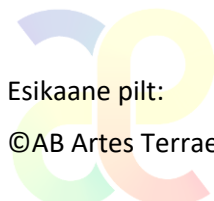

MUINSUSKAITSEAMET

Töö on teostanud AB Artes Terrae OÜ, MTÜ Eesti Kohapärimuse Keskus ja Tartu Ülikool

Tellijaja: Muinsuskaitseamet
Tellijaja esindaja: Pikne Kama
Tellijaja kontaktid: Pikk tn 2, Tallinn pikne.kama@muinsuskaitseamet.ee
Projekti juht: Mart Hiob, PhD
Autor: Valdo Valper, MA
Töörühm: Mari-Ann Remmel, MA (MTÜ Eesti Kohapärimuse Keskus)
Riina Juurik, MA (Tartu Ülikool, arheoloog)
Reeli Reinaus, MA
Laura Mäemets, MA
Mart Hiob, PhD
Esikaane pilt: Maa-ameti kaardiserver

©AB Artes Terrae OÜ 2020-24

Sisukord

1	Töörühmaliiikmete nimi ja roll inventeerimisel	5
2	Välitööde toimumise ajakava	5
3	Ettevalmistustöödele, inventuuridele ja järeltöödele kulunud aeg	5
4	Ülevaade töö tulemuslikkusest	5
5	Inventeeritud kohad	6
6	Üldine hinnang kohaliku rahvastiku järjepidevusele.....	7
7	Tööde käigus ettetulnud probleemid	7
8	Töörühma ettepanek riikliku kaitse alla võtmise kohta	8
9	Kasutatud kirjandus ja käsikirjad.....	8

1 Töörühmalikmete nimi ja roll inventeerimisel

Erinevatel töötappidel osalejad:

Valdo Valper, vastutav koostaja antud kihelkonnas (arhiivitööd, teabepäeval esinemine, välitööde ettevalmistamine, välitööde märkmed ja fotod, järeltööd, GIS andmete loomine);

Reeli Reinaus (välitööd)

Riina Juurik, Mari-Ann Rimmel (arhiivitööd);

Mart Hiob (projektijuhtimine, teabepäeval osalemine, välitööd, fotod, järeltööd).

2 Välitööde toimumise ajakava

<i>Kuupäev</i>	<i>Küla</i>	<i>Inventeeritud objektid (sh leidmata või hävinud), intervjuud vms</i>	<i>Osalejad</i>
28.11.2020	Halinga, Loomse, Pärnu-Jaagupi, Vahenurme	Metsiku mägi, Lubjamägi, Liukivi, Vahnema mägi, pärnad	Reeli Reinaus, Valdo Valper
30.11.2020	Tartu (teabepäev toimus Microsoft Teamsis)	teabepäev	Valdo Valper, Mart Hiob
22.09.2022	Anelema, Kaelase, Langerma, Lehu, Loomse, Pärnu-Jaagupi, Roodi, Sõõrike, Tarva, Valistre	Pärnu-Jaagupi kirikumõisa kaev; Lubjamäe tamm, Lubjamäe kivi, Tarva kivi, Metsiku mägi, Anelema ohvriallikas, Paakamäe kivi, Kaelase terviseallikas, Langerma hiis, Roodi ohvrikivi, Sõõrike allikas ja rändrahn; XXXXXXXXXX < Tarva k.; 2 Anelema inimest	Valdo Valper, Mart Hiob

3 Ettevalmistustöödele, inventuuridele ja järeltöödele kulunud aeg

Ettevalmistustööd: kokku 40 tundi.

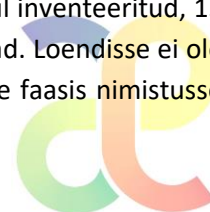
Välitööd koos teabepäevaga ja ettevalmistusega: 46 tundi.

Järeltööd: 38 tundi.

Kokku: 124 tundi.

4 Ülevaade töö tulemuslikkusest

Eeltööde käigus selekteerus Pärnu-Jaagupi kihelkonnas kokku u 65 kindlat, võimalikku ja oletatavat pühapaika (nende seas eraldi arvestatuna komplekside hulka kuuluvad üksikobjektid/toponüümid, samuti kabelikohad, looduskaitsealused puud, muinsuskaitsealused paigad). Neist 8 on maastikul inventeeritud, 13 on kindlalt hävinud, ülejäänud kas kaitsealused või puuduliku ja ebamäärase infoga paigad. Loendisse ei ole kaasatud üldjuhul kalmeid, ent mõned, (nt Kabelimägi/Kuraliku Kruusimägi) on eeltööde faasis nimistusse märgitud.

Arhiivandmed on tihti väga fragmentaarsed ega anna tegelikust tänapäevasest situatsioonist aimu. Selle töö puhul on oluline ikkagi kohalikega suhtlemine ja kohalik huvi ning maastikul käimine, mõnigi kord kuluks ära ka korduvkäik.

Kompleksiks võib lugeda kohad Vahenurme pärnad ja Vahnema mägi, kuna rändavate puude poolt paigale jäämiseks valitud kohti nimetatakse pärimuses hiiteks ja ohvripaikadeks. Suuremalt jaolt Halinga tankla alla jäävat Lubjamäge võiks samuti kompleksiks nimetada, inventeeriti üksikobjekt tamm, mõõdeti ka kivi, kuid see on ilmselt kohale veetud. Pärändkultuuri objektiks arvatud Metsiku mäe kohta saime uut infot hoopis teises külas. Roodi küla kunagi kaitse all olnud kivi võiks uuesti kaitse alla arvata. Ülejäänud inventeeritud kohad võiks arvata pärändkultuuri objektideks, kuna puudub pühapärimus, tegemist on nn. uute pühapaikadega või kokkulangevus arhiiviallikates toodud alade/objektidega võib olla kokkusattumuslik.

5 Inventeeritud kohad

Inventeeritud kohad:

- 1) **Paaka kivi** – Lehu küla. Lokaliseeriti välitöödel; pärimuses ohverdamiskoht Pööravere valla Kabeli põllul, ebaselge, kas seos Pakamäe või Mooritsa kabeliga;
- 2) **Lubjamägi** – Loomse küla (lokaliseeriti arhiivandmete põhjal, piiritleti välitöödel);
- 3) **Ohvrikivi** – Roodi küla. Lokaliseeriti välitöödel;
- 4) **Sõõrike rändrahn** – Sõõrike küla, lokaliseeriti välitöödel. Puudub pühapärimus;
- 5) **Terviseallikas** – Sõõrike küla, lokaliseeriti välitöödel;
- 6) **Vanakuradi tantsu kivi** – Tarva küla, lokaliseeriti välitöödel. Puudub pühapärimus;
- 7) **Vahnema mägi** – Vahenurme küla, lokaliseeriti arhiivandmete põhjal ja välitöödel;
- 8) **Metsiku mägi** – Valistre küla, lokaliseeritud välitöödel. Puudub pühapärimus.

Perspektiivikad või välitöödel leidmata jäänud kohad (puudulike või vastuoluliste lähteandmete vm asjaolude tõttu), mille kohta võiks veel täiendavalt andmeid uurida (lisaks jäid kokkuleppeliselt inventeerimata võimalikud kabelikohad):

- 1) **Nõia allikas** – Kaisma küla, puudub pühapärimus;
- 2) **Ohvrikivi** – Kuninga küla. [redacted] juhatus liiga umbmäärane;
- 3) **Hiie kungas** – Mäeküla. [redacted] põhjal samastatav Maima küla ase, Hiie kungas, Nuki suur ohvrikivi;
- 4) **Kotiorika kibi** – Naartse või Helenurme või Parasmaa. [redacted] juhatus liiga umbmäärane;
- 5) **Litrekibi** – Naartse küla. [redacted] juhatus liiga umbmäärane;
- 6) **Põleniku kivi** – Naartse või Vakalepa küla. [redacted] juhatus liiga umbmäärane;
- 7) **Ohvrikivi** – Parasmaa küla. Talumaa täpsusega antud, 1964. a kaart ei näita, EKI skeem liiga umbmäärane;
- 8) **Suur tamm** (ohvripuu) – Parasmaa küla. Talumaa täpsusega antud, 1964. a kaart ei näita, EKI skeem liiga umbmäärane;
- 9) **Kivi** – Pereküla. Talumaa täpsusega antud, 1964. a kaart ei näita, võib olla ära lükatud;
- 10) **Lohuga kivi ja allikas** – Vahenurme küla. Kirjeldus ja asukoht enam-vähem antud, liigikindlus kahtlane.

Hävinud või väheperspektiivikad kohad:

- 1) **Hiiekoht** – Altküla. Liiga ähmane info;
- 2) **Hiie saun, Hiiealune** – Pärimuseta toponüüm;
- 3) **Hiiease** – Eense küla. Liiga ähmane kohainfo;
- 4) **Unustamise kivi** – Ertsma küla. Liiga ähmane kohainfo;
- 5) **Ohvrikadakas** – Kaelase küla. Maastik palju muutunud, hävinud, välitöödel näidati põllukaevu Likelepa maal, ent pärimus allikast ei räägi;
- 6) **Pikrealune** – Kuninga küla. Hävinud;
- 7) **Hiie talu, saun** – Langerma küla. pelk toponüüm;
- 8) **Lõuka kivi** – Langerma küla (veel 1964. a kaart näitab viidatud kohas mingit kivi, praegu lage);
- 9) **Hiiepuud** – Lehtmetsa küla. Pärimuses öeldud, et hävinud;
- 10) **Ohvikivi** – Mäeküla. Hävinud;
- 11) **Kuraliku mägi, kabelimägi** – Mõisaküla. Hävinud. Oletan lihtsalt et sama kohaga on seotud Pööravere (valla) Hiieotsa küla teade;
- 12) **Hiiease, hiiepuu** – Naartse küla. Pärimuses öeldud, et hävinud;
- 13) **Liukivi** – Pärnu-Jaagupi alev. Hävinud;
- 14) **Kiunualune** – Sõõrike küla. Otsene pühapärimus puudub;
- 15) **Ohvikivi(d)** – Vahenurme küla. Pärimuses öeldud, et hävinud, aga pole selge kas üks või kaks kivi
- 16) **Silmahaiguste kivi** – Vahenurme küla. 1964. a kaardil mingi kivi, praegu lage maa.
- 17) **Hiiealune** – Valistre küla. Pärimuses öeldud, et hävinud.

6 Üldine hinnang kohaliku rahvastiku järjepidevusele

Nii palju, kui inimesi kohatud sai, olid nad kõik kohalikud. Meie kaastööline ja teejuht oli inimestega meie materjali põhjal omast huvist tegelenud.

7 Tööde käigus ettetulnud probleemid

Pandeemiast tingitud ajapuudus ja teabepäeva ärajätmine koha peal.

Hävinud või kahjustatud hiiekohtade määratlemine ja piiritlemine on keeruline, heal juhul saab lähtuda reljeefist või vanadest kaartidest. Sellisel puhul on raske otsustada, kas ja mil määral koht väärib kaitset või mitte.

Piiritlemine on keeruline eriti juhul, kui on tegemist kompleksse objektiga, mille võimalikku kunagist tähendust ja seoseid ümbritseva maastikuga on hetketeadmistega raske formuleerida.

Tekkis ka küsimus, milline peaks olema paiga säilivuse aste, et objekti saaks lugeda inventeerituks.

8 Töörühma ettepanek riikliku kaitse alla võtmise kohta

Töörühma ettepanek riikliku kaitse alla võtmiseks:

- 1) **Ohvrikivi**, Roodi küla – [PJg_Roodi_01];

Töörühma ettepanek registreerida pärandkultuuri objektidena:

- 1) **Paaka kivi** – Lehu küla – [PJg_Lehu_01];
- 2) **Lubjamägi**, Loomse küla – [PJg_Loomse_01];
- 3) **Sõõrike rändrahn**, Sõõrike küla – [PJg_S66rike_01];
- 4) **Terviseallikas**, Sõõrike küla – [PJg_S66rike_02];
- 5) **Vanakuradi tantsu kivi**, Tarva küla – [PJg_Tarva_01];
- 6) **Vahnema mägi**, Vahenurme küla – [PJg_Vahenurme_01];
- 7) **Metsiku mägi**, Valistre küla – [PJg_Valistre_01].

Lisaks võiks üksikobjektidena lasta looduskaitse alla võtta Lubjamäel ja Vahnema mäel kasvavad suured pärimuslikud puud.

9 Kasutatud kirjandus ja käsikirjad

- Eesti Kirjandusmuuseumi Eesti Rahvaluule Arhiivi (ERA) kohapärimuse andmebaas Koobas:
  - Sisestused ERA temaatilisest kartoteegist.
  - Sisestused ERA topograafilisest kartoteegist.
  - Sisestused ERA ja Eesti Kultuuriloolise Arhiivi (EKLA) käsikirjakogudest.
  - ...Jung, Jaan (1910). Muinasaja teadus eestlaste maalt III. Kohalised muinasaja kirjeldused Tallinnamaalt (1910).
  - Eesti Keele Instituudi kohanimekartoteek.
- Tartu Ülikooli arheoloogia kabineti andmebaas.
- ERA fotokogu.
- Seeland, Sergei „Halinga ja Pärnu-Jaagupi valla ajalugu“ (1996).
- Seeland, Sergei „Uduvere läbi sajandite“ (2017).
- Valper, Valdo. Välitööpäevik (2020; 2022).
- Eesti Kirjandusmuuseumi ERA Kohapärimuse kaardirakendus Maa-ameti kaardiserveris (mh ajaloolised kaardid, kultuurimälestised, looduskaitseobjektid, pärandkultuuriobjektid).
- Rahvusarhiivi kaartide infosüsteemi digiteeritud kaardid.
- 1930ndate aastate katastriüksuste tabel Rahvusarhiivis.
- Eesti kohanimeraamat <http://www.eki.ee/dict/knr/>.

